

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

INTERMEDIATE LEVEL OF SPOKEN SANSKRIT

DR. ANURADHA CHOUDRY

**DEPARTMENT OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
IIT KHARAGPUR**

**Lecture 21: Third person pronouns and nouns (m/n/f) in the dual:
Part 3**

CONCEPTS COVERED

- ❑ Introduction to the 3rd, 4th and 5th cases for पुंलिङ्ग (pumliṅga – masculine) and नपुंसकलिङ्ग (napuṁsakaliṅga – neuter) words ending with अकार (akāra – letter ‘a’) and स्त्रीलिङ्ग (strīliṅga – feminine) words ending with आकार (ākāra – letter ‘ā’) and ईकार (īkāra – letter ‘ī’) in the द्विवचन (dvivacana – dual) forms
- ❑ Revision of वर्तमानकाल (vartamānakāla [लट् laṭ] - present), भविष्यकाल (bhaviṣyakāla [लृट् lṛṭ] - future) and आज्ञा (ājñā [लोट् loṭ] – imperative) forms and Introduction to the अनद्यतनभूतकाल (anadyatanabhūtakāla [लङ् laṅ] - imperfect past) forms
- ❑ Building of vocabulary

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

**3rd Person Pronouns and Nouns in the Dual
(m[n] ‘a’ ending / f ‘ā’ & ‘ī’ endings)
in the 1st, 2nd and 8th cases**

वचनम् ->	एकव.	द्विव.	एकव.	द्विव.	एकव.	द्विव.	एकव.	द्विव.
विभक्तिः - vibhaktiḥ	किम् – kim (m/ f/ n)		(ए)तद् – (e)tad (m/ f/n)		जनक - janaka (m) सहोदरी – sahodarī (f)		अम्बा – ambā (f) मित्र – mitra [n]	
	कः kaḥ	कौ kau	सः / एषः saḥ / eṣaḥ	(ए)तौ (e)tau	जनकः janakaḥ	जनकौ janakau		
प्रथमा prathamā	का kā		(ए)षा (e)ṣā				सहोदरी sahodarī	सहोदर्यौ sahodaryau
	किम् kim	के ke	(ए)तत् (e)tat	(ए)ते (e)te			अम्बा ambā	अम्बे ambe
	कम् kam	कौ kau	(ए)तम् (e)tam	(ए)तौ (e)tau	जनकम् janakam	जनकौ janakau	मित्रम् mitram	मित्रे mitre
द्वितीया dvitīyā	काम् kā		(ए)ताम् (e)tām				सहोदरी sahodarī	सहोदर्यौ sahodaryau
	किम् kim	के ke	(ए)तत् (e)tat	(ए)ते (e)te			अम्बा ambā	अम्बे ambe
							मित्रम् mitram	मित्रे mitre
(सम्बोधनम्) (sambodhanam)					हे जनक he janaka	हे जनकौ he janakau	हे सहोदरि he sahodari	हे सहोदर्यौ he sahodaryau
					हे अम्बे he ambe	हे अम्बे he ambe	हे मित्र he mitra	हे मित्रे he mitre

Revision of वर्तमानकालः (vartamānakālah - present) and the भविष्यकालः (bhaviṣyakālah - future)

पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

भ्वादि bhvādi गणः gaṇaḥ

भू bhū -> भविष्यति bhaviṣyati

पठ् paṭh -> पठिष्यति paṭhiṣyati

गम् gam -> गमिष्यति gamiṣyati

स्था sthā -> स्थास्यति sthāsyati

दृश् drś -> द्रक्ष्यति drakṣyati

प्रथमः = 3rd Person
prathamah
(also for 2nd Person (f))

मध्यमः = 2nd Person (inf)
madhyamah

उत्तमः = 1st Person
uttamah

(सः... / भवान्...) वदति [ति]
(saḥ.../ bhavān...) vadati [ti]

(त्वम्) वदसि [सि]
(tvam) vadasi [si]

(अहम्) वदामि [आमि]
(aham) vadāmi [āmi]

(तौ... / भवन्तौ...) वदतः [तः]
(tau... / bhavantau...) vadataḥ [taḥ]

(युवाम्) वदथः [थः]
(yuvām) vadathaḥ [thaḥ]

(आवाम्) वदावः [आवः]
(āvām) vadāvaḥ [āvaḥ]

(ते... / भवन्तः...) वदन्ति [न्ति]
(te.../ bhavantaḥ...) vadanti [nti]

(यूयम्) वदथ [थ]
(yūyam) vadatha [tha]

(वयम्) वदामः [आमः]
(vayam) vadāmaḥ [āmaḥ]

वर्तमानकालः - vartamānakālah

भविष्यकालः - bhaviṣyakālah

पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

प्रथमः = 3rd Person
prathamah
(also for 2nd Person (f))

मध्यमः = 2nd Person (inf)
madhyamah

उत्तमः = 1st Person
uttamah

वदिष्यति
vadiṣyati

वदिष्यसि
vadiṣyasi

वदिष्यामि
vadiṣyāmi

वदिष्यतः
vadiṣyataḥ

वदिष्यथः
vadiṣyathaḥ

वदिष्यावः
vadiṣyāvaḥ

वदिष्यन्ति
vadiṣyanti

वदिष्यथ
vadiṣyatha

वदिष्यामः
vadiṣyāmaḥ

Revision of आज्ञा (ājñā - imperative)

**Introduction to the (अनद्यतन)भूतकालः
((anadyatana)bhūtakālah - imperfect past)**

पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

भ्वादि bhvādi गणः gaṇaḥ

भू -> भवतु -> अभवत् abhavat

पठ् -> पठतु -> अपठत् apaṭhat

गम् -> गच्छतु -> अगच्छत् agacchat

स्था -> तिष्ठतु -> अतिष्ठत् atiṣṭhat

दृश् -> पश्यतु -> अपश्यत् apaśyat

आज्ञा – ājñā

(अनद्यतन)भूतकालः – (anadyatana)bhūtakālaḥ

पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

प्रथमः = 3rd Person
prathamah
(also for 2nd Person (f))

अवदत्
avadat

अवदताम्
avadatām

अवदन्
avadan

मध्यमः = 2nd Person (inf)
madhyamah

अवदः
avadaḥ

अवदतम्
avadatam

अवदत
avadata

उत्तमः = 1st Person
uttamah

अवदम्
avadam

अवदाव
avadāva

अवदाम
avadāma

(अनद्य)भूतकालः – (anadyatana)bhūtakālaḥ

पुरुषः / वचनम्
puruṣaḥ / vacanam

एकवचनम्
ekavacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

बहुवचनम्
bahuvacanam

भ्वादि bhvādi गणः gaṇaḥ

भू -> अभवत् abhavat

पठ् -> अपठत् apaṭhat

गम् -> अगच्छत् agacchat

स्था -> अतिष्ठत् atiṣṭhat

दृश् -> अपश्यत् apaśyat

प्रथमः = 3rd Person
prathamah

(also for 2nd Person (f))

अभवत्
abhavat

अभवताम्
abhavatām

अभवन्
abhavan

मध्यमः = 2nd Person (inf)
madhyamah

अभवः
abhavaḥ

अभवतम्
abhavatam

अभवत
abhavata

उत्तमः = 1st Person
uttamah

अभवम्
abhavam

अभवाव
abhavāva

अभवाम्
abhavāma

अभ्यासः (abhyāsaḥ) - Practice

कथं / किमर्थं / कुतः ? (m/n) केन x 2 / (f) कया -> काभ्याम् ?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)	(ए)तेन (e)tena	गायकेन gāyakena / काभ्याम् kābhyām / कैः kaiḥ	
saḥ / sâ / tat / bhavān (vatī)	(ए)ताभ्याम्	अश्व aśva	
तौ / ते / ते / भवन्तौ (वत्यौ)	(e)tābhyām	मित्रेण mitreṇa / त्राभ्याम् trābhyām / त्रैः traiḥ	भ्रम... bhrama...
tau / te / te / bhavantau (vatyau)	(ए)तैः (e)taiḥ	यान yāna	भ्रमिष्यति ...
ते / ताः / तानि / भवन्तः (वत्यः)			गच्छ... gaccha...
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)			गमिष्यति ...
त्वम् / युवाम् / यूयम्	(ए)तया (e)tayā	अम्बया ambayā / भ्याम् bhyām / भिः bhiḥ	या... yā...
tvam / yuvām / yūyam	(ए)ताभ्याम्	नौका naukā	यास्यति ...
अहम् / आवाम् / वयम्	(e)tābhyām	नर्तक्या nartakyā / भ्याम् bhyām / भिः bhiḥ	
aham/ āvām / vayam	(ए)ताभिः (e)tābhiḥ	नदी nadī	

कथं / किमर्थं / कुतः ? (m/n) कस्मै x 2 / (f) कस्यै -> काभ्याम् ?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)	(ए)तस्मै (e)tasmai	जनकाय janakāya / काभ्याम् kābhyām / केभ्यः kebhyaḥ	ददातु dadātu /
saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)	(ए)ताभ्याम्	आश्रम āśrama	दत्तात् dattāt
तौ / ते / ते / भवन्तौ (वत्यौ)	(e)tābhyām	मित्राय mitrāya / त्राभ्याम् trābhyām / त्रेभ्यः trebhyaḥ	ददत्ताम् dattām
tau / te / te / bhavantau (vatyau)	(ए)तेभ्यः (e)tebhyaḥ	राष्ट्र rāṣṭra	ददतु dadatu
ते / ताः / तानि / भवन्तः (वत्यः)			देहि dehi / दत्तात्
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)			दत्तम् dattam
त्वम् / युवाम् / यूयम्	(ए)तस्यै (e)tasyai	अम्बायै ambāyai / भ्याम् bhyām / भ्यः bhyaḥ	दत्त datta
tvam / yuvām / yūyam	(ए)ताभ्याम्	योगशाला yogaśālā	ददानि dadāni
अहम् / आवाम् / वयम्	(e)tābhyām	भवत्यै bhavatyai / भ्याम् bhyām / भ्यः bhyaḥ	ददाव dadāva
aham/ āvām / vayam	(ए)ताभ्यः (e)tābhyaḥ	युवती yuvatī	ददाम dadāma

कथं / किमर्थं / कुतः?

(m/n) कस्मात् x 2 / (f) कस्याः -> काभ्याम्?

सः / सा / तत् / भवान् (वती)	(ए)तस्मात् (e) tasmāt	कोषात् koṣāt / षाभ्याम् ṣābhyām / षेभ्यः ṣebhyaḥ	आनीतवान् (वती) ānītavān(vatī)
saḥ / sā / tat / bhavān (vatī)	(ए)ताभ्याम्	ग्रन्थालय granthālaya	आनीतवन्तौ (वत्यौ) ānītavantau (vatyau)
तौ / ते / ते / भवन्तौ (वत्यौ)	(e)tābhyām	मित्रात् mitrāt / त्राभ्याम् trābhyām / त्रेभ्यः trebhyaḥ	आनीतवन्तः (वत्यः) ānītavantaḥ (vatyaḥ)
tau / te / te / bhavantau (vatyau)	(ए)तेभ्यः (e)tebhyaḥ	मन्दिर mandira	आनयत् ... ānayat ...
ते / ताः / तानि / भवन्तः (वत्यः)			
te / tāḥ / tāni / bhavantaḥ (vatyaḥ)			नीतवान् (वती) nītavān(vatī)
त्वम् / युवाम् / यूयम्	(ए)तस्याः (e)tasyāḥ	नर्तक्याः nartakyāḥ / भ्याम् bhyām / भ्यः bhyaḥ	नीतवन्तौ (वत्यौ) nītavantau (vatyau)
tvam / yuvām / yūyam	(ए)ताभ्याम्	नदी nadī	नीतवन्तः (वत्यः) nītavantaḥ (vatyaḥ)
अहम् / आवाम् / वयम्	(e)tābhyām	नौकायाः naukāyāḥ / भ्याम् bhyām / भ्यः bhyaḥ	अनयत् anayat...
aham/ āvām / vayam	(ए)ताभ्यः (e)tābhyaḥ	अम्बा ambā	

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

3rd Person Pronouns and Nouns in the Dual
(m[n] ‘a’ ending / f ‘ā’ & ‘ī’ endings) for the 3rd, 4th and 5th cases

वचनम् ->
vacanam

द्विवचनम्
dvivacanam

विभक्तिः - vibhaktih

किम् – kim (m [n])

(f)

(ए)तद् – (e)tad (m [n])

(f)

जनक - janaka (m)

मित्र – mitra [n]

अम्बा – ambā (f)

सहोदरी – sahodarī (f)

तृतीया
tritiyā

जनकाभ्याम्
janakābhyām

अम्बाभ्याम्
ambābhyām

चतुर्थी
caturthī

काभ्याम्
tābhyām

(ए)ताभ्याम्
(e)tābhyām

पञ्चमी
pañcamī

मित्राभ्याम्
mitrābhyām

सहोदरीभ्याम्
sahodarībhyām

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

**3rd Person Pronouns and Nouns in the Dual
(m [n] 'a' ending) from 1st to 5th & 8th cases**

वचनम् ->	एकव.	द्विव.	एकव.	द्विव.	एकव.	द्विव.	एकव.	द्विव.
vacanam	ekava.	dviva.	ekava.	dviva.	ekava.	dviva.	ekava.	dviva.

विभक्तिः -
vibhaktiḥ

किम् – kim (m [n])

(ए)तद् – (e)tad (m [n])

जनक - janaka (m)

मित्र – mitra [n]

प्रथमा prathamā	कः [किम्] kaḥ [kim]	कौ [के] kau [ke]	सः / एषः [(ए)तत्] saḥ / eṣaḥ [(e)tat]	(ए)तौ [(ए)ते] (e)tau [(e)te]	जनकः janakaḥ	जनकौ janakau	मित्रम् mitram	मित्रे mitre
द्वितीया dviṭiyā	कम् [किम्] kam [kim]		(ए)तम् [(ए)तत्] (e)tam [(e)tat]		जनकम् janakam		मित्रम् mitram	
तृतीया tritīyā	केन kena		(ए)तेन (e)tena		जनकेन janakena		मित्रेण mitreṇa	
चतुर्थी caturthī	कस्मै kasmai	काभ्याम् kābhyām	(ए)तस्मै (e)tasmai	(ए)ताभ्याम् (e)tābhyām	जनकाय janakāya	जनकाभ्याम् janakābhyām	मित्राय mitrāya	मित्राभ्याम् mitrābhyām
पञ्चमी pañcamī	कस्मात् kasmāt		(ए)तस्मात् (e)tasmāt		जनकात् janakāt		मित्रात् mitrāt	

षष्ठी
ṣaṣṭhī

सप्तमी
saptamī

(सम्बोधनम्)
(sambodhanam)

हे जनक
he janaka

हे जनकौ
he janakau

हे मित्र
he mitra

हे मित्रे
he mitre

पुनःस्मरणम् punaḥsmaraṇam – Revision

**3rd Person Pronouns and Nouns in the Dual
(f 'ā' & 'ī' endings) for the 3rd , 4th and 5th cases**

वचनम् -> एकव. द्विव. एकव. द्विव. एकव. द्विव. एकव. द्विव.
vacanam ekava. dviva. ekava. dviva. ekava. dviva. ekava. dviva.

विभक्तिः -
vibhaktiḥ

किम् – kim (f)

(ए)तद् – (e)tad (f)

अम्बा – ambā (f)

सहोदरी – sahodarī (f)

प्रथमा
prathamā

का
kā

के
ke

सा / एषा
sā / eṣā

(ए)ते
(e)te

अम्बा
ambā

अम्बे
ambe

सहोदरी
sahodarī

सहोदर्यौ
sahodaryau

द्वितीया
dvitīyā

काम्
kāṁ

(ए)ताम्
(e)tām

अम्बाम्
ambām

सहोदरीम्
sahodarīm

तृतीया
tritīyā

कया
kayā

(ए)तया
(e)tayā

अम्बया
ambayā

सहोदर्या
sahodaryā

चतुर्थी
caturthī

कस्यै
kasyai

काभ्याम्
kābhyām

(ए)तस्यै
(e)tasyai

(ए)ताभ्याम्
(e)tābhyām

अम्बायै
ambāyai

अम्बाभ्याम्
ambābhyām

सहोदर्यै
sahodaryai

सहोदरीभ्याम्
sahodarībhyām

पञ्चमी
pañcamī

कस्याः
kasyāḥ

(ए)तस्याः
(e)tasyāḥ

अम्बायाः
ambāyāḥ

सहोदर्याः
sahodaryāḥ

षष्ठी
ṣaṣṭhī

सप्तमी
saptamī

(सम्बोधनम्)
(sambodhanam)

हे अम्बे
he ambe

हे अम्बे
he ambe

हे सहोदरि
he sahodari

हे सहोदर्यौ
he sahodaryau

देवतावन्दनम् devatāvandanam

श्रीमातापितृभ्यां नमः ।

Salutations to parents

śrīmātāpitṛbhyāṃ namaḥ ।

श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः ।

Salutations to lakṣmīnārāyaṇa

śrīlakṣmīnārāyaṇābhyāṃ namaḥ ।

श्री-उमामहेश्वराभ्यां नमः ।

Salutations to umāmaheśvarā

śrī-umāmaheśvarābhyāṃ namaḥ ।

Impact of the Indian Culture

Indian culture certainly gives the Indian mind, including the mind of the Indian scientist, the ability to think out of the box.

Conclusion

Roland Joffé

*Academy Award-winning British Film Director, Producer, Screenwriter
(17th November 1945)*

References

- ❑ Narendra. (1997). *Functional Sanskrit: its communicative aspect*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.
- ❑ Narendra. (2003). *Speak Sanskrit: the easy way*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram.

स्वस्त्यस्तु
svastyastu

NPTEL ONLINE CERTIFICATION COURSES

*Thank
you*

